

Innovatieprijs OKBN

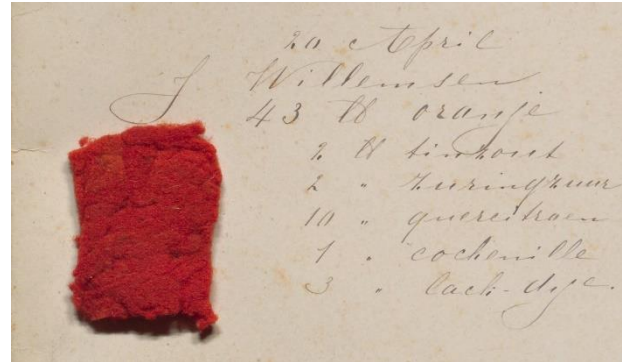
Verfreceptenboeken : kleur geven aan de geschiedenis

Citizen science project

TextielMuseum - Jantiene van Elk

6 januari 2021

De bibliotheek van het TextielMuseum beheert een collectie manuscripten met verfrecepten voor textiel van 1700 tot 1970. Het zijn handgeschreven recepten die in de textielindustrie zijn gebruikt. Het grootste deel hiervan komt uit Tilburg uit de negentiende eeuw. Er zijn ook enkele manuscripten over het verven van wol uit bijvoorbeeld Dinxperlo en Groningen.

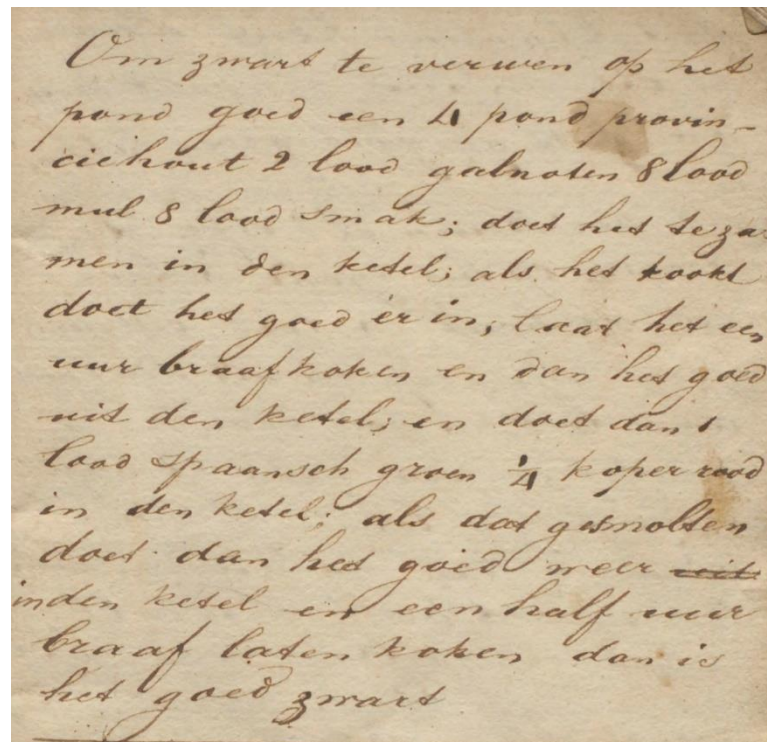

De Tilburgse textielindustrie maakte voornamelijk geweven wollen stoffen voor kleding. De verfmanuscripten zijn handgeschreven notities gemaakt in werkplaatsen. Ze bevatten lijsten met kleurstoffen en hulpstoffen voor het verven van wollen stoffen. Uit de verfreceptenboeken blijkt dat de wolindustrie in de negentiende eeuw natuurlijke kleurstoffen uit de hele wereld gebruikte. De receptenboeken zijn niet eerder onderzocht.

Aanleiding voor dit onderzoek is de tentoonstelling Kleurstof in het TextielMuseum van 9 april tot 2 oktober 2022¹. Op de tentoonstelling vertellen we verhalen over natuurlijke en synthetische kleurstoffen voor textiel aan de hand van beeldende kunst, design en kleding.

Digitalisering en transcriptie

Het project is gestart in 2021. Het Regionaal Archief Tilburg heeft alle verfmanuscripten uit de bibliotheekcollectie van het TextielMuseum gedigitaliseerd in maart 2021. Vijf transcribenten van het Regionaal Archief Tilburg zijn vervolgens gestart met het omzetten van de moeilijk te ontcijferen handschriften naar leesbare tekst. Inmiddels zijn alle manuscripten die we willen onderzoeken beschikbaar als transcriptie. Het Regionaal Archief Tilburg zal enkele (delen van) archieven uit zijn collectie digitaliseren voor het onderzoek.

¹ <https://textielmuseum.nl/tentoonstellingen/kleurstof/>

Citizen science

De museumbibliotheek gaat met een groep mensen de verfboeken onderzoeken in een Citizen science Project. Burgerwetenschap (citizen science) is wetenschappelijk onderzoek dat vrijwilligers samen met of onder begeleiding van wetenschappers uitvoeren. Er hebben zich meer dan 60 deelnemers uit heel Nederland aangemeld dankzij het Historisch café RAT en een artikel in Trouw². Het grootste deel van de groep zal deelnemen aan hands-on uitproberen van de verfrecepten. Een klein deel van de groep zal historisch onderzoek doen.

We werken samen met verschillende wetenschappers op gebied van bijvoorbeeld Chemiegeschiedenis en Erfgoedwetenschappen, zoals Ernst Homburg (met emeritaat, Maastricht University) en Natalia Ortega Saez (Universiteit Antwerpen) en met andere wetenschappers.

Behalve door wetenschappers, wordt het project begeleidt door erfgoedprofessionals. Astrid de Beer en Rob van Putten van het Regionaal Archief Tilburg ondersteunen bij het vinden van en instructie in het gebruik archiefbronnen voor het onderzoek.

Onderzoekslijnen

Het onderzoek is verdeeld over drie onderzoekslijnen:

1. Manuscripten- en data-analyse

We gaan dertien negentiende-eeuwse manuscripten analyseren. We maken een index van grondstoffen per manuscript. Per manuscript maken we een inleiding: Waarom is het gemaakt, door wie, in welke omstandigheden? Hierbij onderzoeken we ook de materialiteit van de manuscripten: hoe zijn ze gemaakt, hoe zien ze eruit, hoe kun je ze gebruiken?

2. Verfrecepten uitproberen

We organiseren vier workshops om vier verfrecepten uit te proberen. Zo kunnen we hands-on ervaren hoe het is om textiel te verven met natuurlijke kleurstoffen. Hoe moeten we een recept interpreteren? Welke voorkennis over het verfproces is nodig om tot een goed resultaat te komen? Waarom verschillen de stalen die we verven?

3. Trans-Atlantische connecties

We onderzoeken de handelsketen van enkele kleurstoffen onderzoeken. Daarmee laten we zien hoe Tilburg verbonden was met de wereld. We gaan van vier verfrecepten de reis van de ingrediënten naar Tilburg onderzoeken, van een korstmoss (Canarische eilanden), cochenille, indigo en een verfhout.

Innovatie in Coronatijd

Het project Verfreceptenboeken is innovatief, omdat het een groep mensen aanspreekt met veel kennis en interesse voor kleurstoffen die verspreid over Nederland woont. Door het project vormen deze mensen nu een bijzondere kennissamenleving. Digitale en fysieke bijeenkomsten wisselen elkaar af. Het is een kennissamenleving van burgers en wetenschappers.

---

² <https://www.trouw.nl/cultuur-media/verf-uit-groentes-en-planten-van-de-markt-eeuwenoude-recepten-woorden-massaal-herontdekt~b105945d/>

<https://www.regionaalarchief Tilburg.nl/home/blog-detail/algemeen/2021/03/11/historisch-caf%C3%A9-jantiene-van-elk-over-verfreceptenboeken-uit-de-textiel/>

Onderzoek doen naar historische verfrecepten is niet iets waar je een enorme groep geïnteresseerden voor verwacht. Toch zijn er in Nederland veel mensen geïnteresseerd in deze heel specialistische kennis, maar deze mensen leven verspreid. Door digitale toepassingen, kan ik die mensen bereiken met dit project. We werken in Microsoft Teams, waar we de digitale scans en de transcripties van de verfreceptenboeken delen. Notulen van bijeenkomsten en andere werkdocumenten zijn daar te vinden. Ook wordt er veel, bijvoorbeeld over de leveranciers van kleurstoffen voor het uitproberen van de recepten en de interpretatie van de woorden uit de recepten. Zo was niet meteen duidelijk wat coperos betekende, maar een wetenschapper, een stagiaire en een burger kwamen samen tot de conclusie dat het om het ingrediënt koperrood moet gaan.

Omdat de deelnemers verspreid over Nederland wonen, zetten we in op een mix van digitale en fysieke bijeenkomsten. Zonder corona, had ik de mogelijkheid van online bijeenkomsten nooit ontdekt en gebruikt voor dit project. Online bijeenkomsten zijn een voorwaarde voor het slagen van dit project, omdat de deelnemers uit heel Nederland komen en niet zo vaak naar het TextielMuseum kunnen komen. De mix van digitale en fysieke nieuw en waardevol. Digitaal kunnen we heel veel voorbereiden, zodat de fysieke bijeenkomsten een succes worden.

Ik ben al lang op zoek naar manieren om de collectie van de bibliotheek bekendheid te geven onder onderzoekers. Daarvoor ben ik naar wetenschappelijke congressen geweest, zoals Dyes in History and Archeology (2019, 2020, 2021) en A Universe of Patterns: Pattern Books in the Industrial Context of the 19th and 20th Century in St. Gallen (2018). De kracht van dit project is dat ik onderzoek laat doen naar de collectie door burgers en wetenschappers. Wetenschappers ondersteunen daarbij, met feedback tijdens bijeenkomsten en producten die we maken. Het delen van kennis staat centraal. Voor het samenwerken met wetenschappers zijn digitale ontmoetingen belangrijk, omdat we anders veel meer tijd kwijt zouden zijn aan reizen en contacten onderhouden.

Andere bibliotheken kunnen hiervan leren dat burgers zomaar een speciale interesse in een deel van je collectie kunnen hebben, die je niet verwacht. De reacties van de deelnemers zijn zeer enthousiast. Ook de wetenschappers ondersteunen het project van harte, omdat zij de waarde van het doen van onderzoek op deze manier zien. Valorisatie, het delen van wetenschappelijke kennis met het publiek is één van de taken van wetenschappers.

Planning

De planning voor 2022 is dat we voor de onderzoekslijnen Analyse en Trans-Atlantisch twee bijeenkomsten organiseren over het doen van onderzoek, het gebruik van archiefbronnen en om resultaten uit te wisselen. Voor het Uitproberen organiseren we in januari een bijeenkomst met de vier workshopsleiders, om de workshops voor te bereiden. In februari/maart organiseren we vier workshops voor deelnemers, waarbij we vier kleuren gaan verven en gaan ontdekken wat het betekent om met historische recepten te werken.

Deelnemers kunnen individueel de bibliotheek van het TextielMuseum bezoeken om de manuscripten fysiek te bestuderen. Dat is een waardevolle toevoeging naast het bestuderen van de digitale scans.

In maart volgt een afrondende bijeenkomst met alle onderzoekslijnen. Daar bereiden we de presentatie van de resultaten voor de tentoonstelling voor. Op 9 en 10 april is het openingsweekend van de tentoonstelling Kleurstof, waar we lezingen en presentaties over het onderzoek zullen geven.

Resultaten

Het project is onderdeel van de publieksactiviteiten voor de tentoonstelling Kleurstof in het TextielMuseum in 2022. Op de tentoonstelling presenteren we de resultaten van het onderzoek en het onderzoeksproces. De presentatie op de tentoonstelling wordt zo ingericht, dat het toevoegen van nieuwe resultaten tijdens de looptijd van de tentoonstelling mogelijk is.

We delen de resultaten van het onderzoek ook via lezingen, bijeenkomsten, bestaande websites als Brabants Erfgoed, Erfgoed Tilburg, de Wiki Midden-Brabant en tijdschriftartikelen.

